

**Izlaganje redovne profesorice na Odsjeku za etnologiju i kulturnu antropologiju
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu dr. sc. Milane Černelić na XXVI.
znanstvenom kolokviju Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata na temu „Dužijanca
očima etnologa“ održanog 11. srpnja 2013. godine u Velikoj vijećnici Gradske kuće u
Subotici, u sklopu „Dužijance 2013.“**

Dužijanca - proslava završetka žetve kao kulturna praksa i iskazivanje identiteta

U svim društvenim sustavima, u prošlosti i u sadašnjosti, bez obzira na različita ustrojstva i vladajuće ideologije, etnički, kulturni i drugi pluralizam su determinanta. Ona povlači za sobom, među ostalim, predodžbu i značaj činjenice da pluralizam unutar jednoga društveno-političkog sustava (npr. države) podrazumijeva i supostojanje manjine i većine. Na globalnoj i njoj oponentnoj lokalnoj razini formiraju se i transformiraju shvaćanja i predodžbe o ekonomskoj, društvenoj i kulturnoj različitosti, istosti, granicama, zajedništvu, jednom riječju: identitetu.

U pokušaju razumijevanja realnosti u kojoj i koju živimo, etnologija i kulturna antropologija, kao konceptualna znanost, usmjerava nas prema definicijama i konceptima kulture i identiteta, odnosno prema kulturno-identifikacijskim strategijama i praksama, koje nam koriste za kategoriziranje i klasificiranje zajednica u procesima introspekcije i u procesima interakcije s drugima: kroz stoljećâ promjena ono što vodi i održava neku zajednicu jest samopouzdanje i samopoštovanje, osjećaj afilijacije i kontinuiteta. To pretpostavlja da svaka zajednica ima svoje ime, prostor, povijest, tradiciju i kulturu, konsenzus u pogledu zajedničkoga porijekla, osjećaj istosti i zajedništva i pripadanja. Drugim riječima, identifikacijski procesi i prakse apostrofiraju objektivnu dimenziju (kulturni repertoar) i subjektivnu dimenziju (emocije i lojalnost). Obje su dimenzije u stalnom procesu transformacije i nikada se ne pojavljuju u nekakvoj „prvotnosti“. Istovremeno međutim, impliciraju postojanje nekih konstanti a to su vjerovanje, misao i tvrdnja o trajanju i kontinuumu na kojima počiva temelj zajedništva (usp. Grbić Jakopović, 2012).

U okviru sintagme „traganje za identitetom“ naša je znanost u posljednjih pola stoljeća proizvela brojne teorije usmjerene na afirmaciju i reafirmaciju kulturnih, etničkih, nacionalnih i inih identiteta, među kojima su i regionalni etnokulturni identiteti manjinskih zajednica. Bez obzira što koja od njih tvrdila, pragmatizam i povijesno iskustvo ukazuju da se identitetski resursi nalaze u brojnim područjima.

Neosporno jest da je jedno od tih područja objektivni kulturni sadržaj, u kojem tradicija ima poseban status, budući da se, kako recentna etnološka istraživanja pokazuju, još uvijek, najvećim dijelom upravo iz nje selektiraju etnički i kulturni markeri - mediji za askripciju i identifikaciju (usp. Barth, 1969). Naime, i geneza i granice i simboli i zajednička sudbina i na koncu konca, kako je još krajem 17. stoljeća ustvrdio hrvatski znanstvenik i političar Pavao Ritter Vitezović: *naši narodni običaji* (usp. Banac, 1992) svjedoče da tokovi i stabilnost procesa identifikacije kao i njihovoga krajnjeg rezultata – identiteta, doista jest neupitna.

U tom smislu, primjer jednoga segmenta tradicije, u ovom slučaju običaja svetkovine završetka žetve kod bunjevačkih Hrvata u Bačkoj (Vojvodini), *dužijanca*, pravi je primjer i dokaz rečenome. O *dužijanci* se dosad dosta pisalo, osobito u novije vrijeme, no etnoloških istraživanja ove pojave bilo je malo. To donekle začuđuje, budući da je riječ o veoma dugovječnoj i značajnoj manifestaciji, koja traje i u suvremenim uvjetima u kojima se mnoge tradicije ranije ili kasnije, brže ili sporije gase. Ona dakle, ne predstavlja obnovljeni segment baštine, što se u zadnjim desetljećima događa s mnogim pojavama tradicijske kulture, već neprekinuto traje u obliku javne manifestacije već više od jednoga stoljeća. Kao dio kulturne baštine Bunjevaca izvorno je *dužijanca* bila običaj, dotično svetkovina kojom se obilježavao završetak žetve. O tome se običaju, kako onom u ruralnim tako i urbanim sredinama, većinom pisalo posve uopćeno (usp. Erdeljanović 1930; Sekulić 1991; Zelić 2006) da bi se od sredine 1990tih godina počele objavljivati knjige koje se bave tim jedinstvenim kulturnim fenomenom (Grupa autora 1996; koautorska monografija iz 2006; Grgo Piuković 2011, Vojnić Hajduk 2011, Stantić 2011). Autori ovih knjiga predstavnici su hrvatske bunjevačke zajednice u Bačkoj. Bez pretenzije evaluacije ovih radova, samo bih se ukratko osvrnula na njihov značaj kao etnografskog štiva, i kao takav izvor podataka o Dužijanci. Većina tih radova, osobito Zelićev kratak prikaz i monografsko izdanje o Dužijanci izvor su osnovnih podataka o kronologiji događaja vezanih uz Dužijancu, od njenih početaka kao urbane manifestacije pa skoro do danas. Spomenute knjige ne bi se moglo nazivati etnološkim studijama – jer cilj njihovoga pisanja nije bio da se na temelju znanstvene metodologije i pristupa analizira i interpretira društveni i kulturni fenomen koji Dužijanca predstavlja (usp. Škrbić Alempijević 2012: 426. No, svaki do tih radova, više ili manje uspješno (jer ih se ne može u procjeni njihovoga doprinosa posve izjednačiti) predstavljaju više ili manje detaljan etnografski tekst, od kojih posebno ističem knjigu A. Stantića, kojega je u svojem prikazu N. Škrbić Alempijević označila preglednim i živopisnim etnografskim tekstom, koji vrvi zapažanjima istraživača – insajdera (ibid.). Pišući osvrt upravo na ovu knjigu, autorica je istaknula sljedeće i postavila pitanje, koje se podjednako može odnositi na sve radove koje su objavili lokalni autori, kao nositelji i dionici ove kulturne baštine, većina njih istovremeno i akteri u njezinoj organizaciji u nekom razdoblju njezinoga trajanja. Parafraziram spomenuti osvrt: koja je uloga ovog i ovakvih djela u istraživanjima kulture? Svoju temeljnu funkciju

knjige tematski vezane uz Dužijancu ostvaruju u zajednici koja podržava njihovo izdavanje: ona potiče njezine članove na razmišljanje o tradiciji i na njezino slojevitije razumijevanje, ona promiče grupnu koheziju, afirmira i dodatno potvrđuje one simbole identiteta bunjevačkih Hrvata koji motive ugrađene u svoje identifikacijske strategije, među ostalim, pronalaze u poljodjelskom načinu života, na salašima, pri tradicijskoj žetvi. Takvi radovi svakako mogu biti korisni i analitičarima društvenih i kulturnih fenomena, etnologima i kulturnim antropolozima. S jedne strane, oni nude više ili manje etnografskih podataka koji nama etnologima omogućuju sagledavanje fenomena žetve i Dužijance u dijakronijskoj perspektivi. S druge strane ujedno nam mogu dati i dragocjeni uvid u status koji ti motivi imaju u kulturnom imaginariju Hrvata Bunjevaca, te u važnost koju im pripisuju sami članovi zajednice, u njihova stajališta, predodžbe i sjećanja (usp. ibid. 427-428).

Fenomenom Dužijance u novije vrijeme bavili su se i srpski etnolozi: M. Prelić (2007) i B. Čupurdija (2010), potonji autor i nešto ranije. U njihovim radovima također se daje ukratko kronologija događanja u tom razdoblju uz nešto detaljniji osvrt na posljednje desetljeće i promjene do kojih je dolazilo. U tom osvrtu na novije razdoblje M. Prelić opisuje Dužijancu tzv. manjinske bunjevačke zajednice. I Čupurdija također u svojem radu s naslovom: *Put ka celovitosti Dužijance*, iznosi već manje-više poznate činjenice iz nekih ranijih prikaza, no donosi i nešto podataka koji drugdje nisu objavljeni, kao što je jedan novi oblik proslave dužijance u Bajmoku, kojega je inicirao Gerontološki klub „Bajmok“, koji je organizirao svoju prvu dužijancu 1993. godine (2010: 167). Također spominje Dužijancu koju organizira bunjevačka nacionalna manjina, koja je krajem 2005. godine za jedan od četiri svoja praznika uzela 15. kolovoz, Dan dužijance. Time je ovom običaju dala status nacionalnog praznika. U skladu s tim, on se održava od 2006. godine (ibid. 168). Oba srpska autora navode da su se Bunjevci od 1945. do 1981. morali iskazivati kao Hrvati, jer su u razdoblju socijalizma Bunjevci, odlukom tadašnjih vlasti, automatski smatrani pripadnicima hrvatske nacije. Tek od 1991. godine na popisu stanovnika ovoj grupi je omogućeno da se iskaže kao posebna i ponovno je aktualizirano pitanje javnog priznanja i potvrde posebnosti identiteta Bunjevaca u Bačkoj. (ibid. 166; M, Prelić 2007: 126). To zapravo i nije točno, jer ako se nisu željeli izjasniti Hrvatima, mogli su se u najmanju ruku izjasniti Jugoslavenima. M. Prelić naglašava da se Bunjevci u Bačkoj mogu smatrati kao etnička grupa, odnosno etnička manjina, odnosno, po formalnom statusu, kao nacionalna manjina. U određenjima njihove etničke pripadnosti, što sve Bunjevci jesu i mogu biti, autorica ide još i dalje te tvrdi sljedeće: „Oni sami sebe smatraju narodom, štaviše, mogu se smatrati i konstitutivnim narodom države Srbije (zahvaljujući prisustvu svojih predstavnika na Velikoj narodnoj skupštini u Novom Sadu 1918. godine i značajnoj ulozi koju su odigrali u određivanju severne granice današnje Srbije). Oko 20.000 Bunjevaca koji su se tako izjasnili na državnom popisu stanovnika 1991. i 2001. godine potomci su migranata iz dinarskih predela u Bačku, koji su u vreme formiranja nacionalnih identiteta stekli i očuvali posebnu samosvest pod tim imenom

sve do danas“ (usp. Prelić 2007: 125-126). U svojem drugom radu M. Prelić iznosi i problematičnu neistinitu tvrdnju da su Bunjevci etnička skupina bez matične države (2007: 190). No, ovdje se tim pitanjima ne bavim, ali ih spominjem budući da se ovo dvoje autora, osobito Prelić, na prilično neargumentirani način dotiču tih pitanja.

Čupurdija donosi i neke prijedloge kako istraživati Dužijancu ubuduće. Pritom ističe da su sva dosadašnja istraživanja (do 2009. godine), uključujući njegova vlastita, imajući u vidu rasprostranjenost i dugo trajanje običaja, u manjoj ili većoj mjeri bila fragmentarna i da kao takva mogu biti putokaz za istraživanja, ne i gotov rezultat; predlaže da za svaku godinu, počevši od 1911. godine, treba pregledati sve subotičke i ostale tiskovine; građu crkvenih arhiva u Subotici i drugim bunjevačkim mjestima. Ova građa će biti najbolji svjedok o tome da li je - i ako jeste, kada je - dužijanca dospjela u okolna naselja i njihove crkve. Smatra da se može očekivati da se nešto građe nalazi i u arhivama poljoprivrednih dobara, bar u onim godinama kada su naselja kojima pripadaju bila uključena u proslavu završetka žetve, kao i u Historijskom arhivu u Subotici, gdje se inače, istina sa zadržkom, slijevaju vijesti iz svih ustanova i naselja ovog kraja. Tek na osnovi spomenute građe moći će se dobiti uvid u održavanje ili neodržavanje dužijance za svaku godinu posebno, počevši od 1911. godine, i za svako naselje na nivou subotičke i somborske općine. Nadalje predlaže da se izradi bibliografija izvora o dužijanci, te da se i sama građa objavljuje. Na osnovi ove građe može se napraviti presjek ili model održavanja običaja za svaku godinu posebno, počevši od 1911. godine. Tek na osnovi spomenutih modela ili presjeka običaja moći će se odabrati metodologija njegovog proučavanja. U ovom kontekstu, najširi metodološki okvir za proučavanje jest povijesni, funkcionalni i značenjski pristup, koji bi pokazao sve promjene običaja u 20. i 21. stoljeću. Ovako postavljenoj metodologiji proučavanja mogu prethoditi šira, komparativna, etnološka i lingvistička istraživanja unutar južnoslavenskog etničkog i kulturnog prostora, unutar slavenskih, europskih i vaneuropskih kultura, na temelju kojih bi se mogao ocrtati kulturni krug u kome završetak žetve nosi isti ili sličan naziv i općenito ukažu na društva i kulture koje slave završetak žetve (usp. Čupurdija 2010: 169-170). Autor nadalje zaključuje i predlaže, citiram: „Sve dok se ne obave ovakva istraživanja, bićemo u situaciji da deo običaja uzimamo kao celinu, odnosno - da imamo nepotpune vesti o njemu i njegovom tumačenju, čime se uvek lako otvaraju vrata ‘napetostima’ raznih vrsta, vezanim za potencijalne izvođače običaja u Subotici i njenoj široj okolini. Imajući u vidu istorijski, društveni, etnički, kulturni i politički značaj običaja, treba poraditi na tome da se stvore bolji društveni uslovi za njegovo proučavanje. Jedno od pitanja u vezi sa tim je i kako i uz pomoć kojih kadrova možemo proučavati dužijancu. Za početak bi značajan korak bio i osnivanje jednog stalnog tela, odbora ili komisije, koje bi imalo bar dva zadatka: da sakuplja građu o običaju i da ga proučava, sa jedne strane, i da služi kao savetodavno telo čije mišljenje za organizatore svečanosti ne bi moralo da bude obavezujuće, sa druge strane. Ovo telo bi

moglo biti sastavljeno od istraživača, naučnika i bibliografa, kao i od organizatora, učesnika i ljubitelja dužijance, i - drugih, a funkcionisalo bi kao tim koji radi na projektu“ (ibid. 170).

Hrvatski se etnolozi također nisu previše bavili Dužijancom. Na temelju vlastitih istraživanja pisala je T. Rubić o recentnijim događanjima u okviru *dužijance*, odn. *dužionice*, konkretno onoj održanoj 2002. godine u Somboru. Autorica toga rada će Vam će ta svoja istraživanja u nastavku predstaviti (2010).

U tisku je moj koautorski rad s Jadrankom Grbić Jakopović, koji će se objaviti u Zborniku radova sa drugog međunarodnog znanstvenog interdisciplinarnog simpozija HRVATSKA FOLKLORNA I ETNOGRAFSKA BAŠTINA U SVJETLU DUBROVAČKE, SVJETSKE I TURISTIČKE SADAŠNJOSTI održanog u Dubrovniku u prosincu 2012. godine (FEB2). Taj rad ima prvenstveno za cilj hrvatskoj i međunarodnoj etnološkoj i inoj javnosti, predstaviti *Dužijancu* kao kulturnu manifestaciju i običajnu praksu kojom hrvatska etnička skupina Bunjevci u Vojvodini (Srbija) obilježava završetak žetve. Cilj toga rada je ukratko prikazati *dužijancu* kao javnu manifestaciju u povijesnom i suvremenom kontekstu. Holističkim pristupom nastojale smo ocrtati raznolikost društvenog, kulturnog, religijskog i političkog konteksta u okviru kojih se dužijanca obilježava, s posebnim osvrtom na podvojenost identiteta unutar bunjevačke zajednice, jer je to činjenica, kolikogod nemila bila, koja se ne može ignorirati. Naš je cilj u tom radu također utvrditi na koji način dužijanca, kako u prošlosti, tako i u sadašnjosti predstavlja izraz identiteta etničke skupine Bunjevci u multietničkom. Uz dosadašnja istraživanja u osnovnim crtama predstavile smo najnovija etnološka istraživanja koja su se u 2012. obavila u okviru projekta „Identitet i etnokulturno oblikovanje Bunjevaca“ U tim su istraživanjima 2011. i napose 2012. godine sudjelovali ovdje prisutni mlađi naraštaji hrvatskih etnologa i kulturnih antropologa (T. Rubić i N. Škrbić-Alempijević) i oni najmlađi (koji će uskoro to i formalno postati): M. Gotal i K.Vugdelija), koji će vam sada predstaviti ta svoja istraživanja. O budućim etnološkim istraživanjima hrvatski etnologa neću posebno govoriti, jer je to iz mnogih formalnih razloga zasad nemoguće predvidjeti, no dosad obavljena istraživanja zasigurno pokazuju da bi to bilo veoma važno i da Dužijanca kao specifičan fenomen svakako zaslužuje da se iz različitih očista temeljito kako etnološki, tako i interdisciplinarno istraži.

dr. sc. Milana Černelić

Dokument preuzet s portala www.zkvh.org.rs.